

DIALEKTIKA PROLETÁRSKEHO OPTIMIZMU

V. I. SIŇUTIN: Dialektika proletarského optimizmu. Opyt analiza poňatij. Izd. Leningradského universiteta, Leningrad 1983, 174 s.

Dnes, keď v systéme interdisciplinárnych globálnych problémov je prvoradou otázkou zachovanie mieru, ktorého predpokladom je odzbrojenie a zrieknutie sa vojny ako prostriedku riešenia medzinárodných sporov, nadobúda odhaľovanie rôznych súčasných podob pesimizmu a pozitívne riešenie teoretických problémov optimizmu nielen čisto vedecký, ale aj aktuálny praktický význam. V podmienkach ostrého ideologického boja sa problém optimizmu stal aj páľčivým politickým problémom. To všetko iniciovalo sústredený záujem sovietskych bádateľov o intenzívne rozpracúvanie problematiky optimizmu, ktorej mnohodomenzionálnosť vyžaduje, aby sa na jej riešení podieľali viaceré vedecké disciplíny. Za posledných dvadsať rokov k rozpracovaniu rôznych aspektov tejto problematiky prispeli najmä práce V. P. Tugarinova, B. G. Kuznecova, S. I. Popova, A. Čipka, B. D. Parygina, ako aj autora recenzovanej monografie.

Vedecký záujem vzbudzujú najmä tieto zásadné otázky: v čom spočíva sociálna podstata optimizmu a pesimizmu, či sú to ideologické alebo iba emocionálne javy, aký je politický a mravný význam týchto duchovných útvarov, aký je vzájomný vzťah materiálnych a ideálnych, objektívnych a subjektívnych, spoločenských a osobnostných, racionálnych a emocionálnych faktorov pri formovaní a fungovaní optimizmu a pesimizmu. Na tieto a niektoré ďalšie otázky sa vo svojej knihe pokúsil odpovedať leningradský filozof V. I. Siňutin. Usiloval

sa predovšetkým o precizáciu pojmov optimizmu a pesimizmu, ako aj o odhalenie teoretickej neudržateľnosti a praktickej škodlivosti pesimizmu a rôznych foriem pseudooptimizmu. Hneď v úvode zdôraznil organickú spätosť pojmov socializmu a optimizmu. Vo svojej historickej novej podobe je optimizmus charakteristickou črtou, princípom svetonázoru robotníckej triedy, jej ideológiou. Svoje analýzy autor dôsledne opieral o Leninovu definíciu marxistického, proletárskeho historického optimizmu, uvedenú v diele *Akého dedičstva sa zriekame*. Vzhľadom na to, že niektorí autori podľa Siňutinovho názoru skúmajú problém optimizmu prevažne z hľadiska každodenného vedomia, z pozícií zastaraných názorov a predstáv, vo svojej práci sa zameriaval predovšetkým na metodologické otázky a usiloval sa tak vytvoriť základy pre rozpracovanie ucelenej koncepcie proletárskeho optimizmu, vymedziť jeho miesto a úlohu v štruktúre socialistického vedomia.

V prvej kapitole sa autor sústredil na odhalenie obsahu a sociálno-politickej podstaty pojmu optimizmu. Prehľad viacerých vymedzení tohto pojmu v marxistickej literatúre (spôsob myslenia, emócia a nálada, teória, postoj k prebiehajúcim udalostiam) ho viedol k názoru, že celú túto rozmanitosť možno v podstate zredukovať na dve základné interpretácie: buď sa optimizmus chápe ako emocionálno-psychologický jav, alebo ako svetonázor, t. j. ako niečo racionálno-teoretické. Jednostrannosť vo vymedzení pojmu optimizmu (pesimizmu) sa najčastej-

šie prejavuje v jeho emocionálno-psychologickom vysvetľovaní a v zaradovaní ním označovaných javov do sféry emócií a nálad. Autor toto jednostranné chápanie optimizmu odmieta a zastáva názor, že jeho podstata sa „najúplnejšie vyjadruje práve v *prekonávaní* tých či oných nálad a emócií pomocou ideí a teórií“ (s. 27). Určujúcim prvkom obsahu tohto pojmu je myšlienkový proces, logika, idey, teória. „Optimizmus je takou formou vzájomného prelínania emocionálneho a racionálneho, v ktorej myslenie, idey sú podstatnými, prevládajúcimi, tvoriacimi obsah javu.“ (s. 28) V celej svojej knihe autor dôsledne obhajuje tézu o úzkej spätosti, dialektickej jednote emocionálno-vôľového a racionálneho komponentu vedomia pri formovaní tej-ktorej formy optimizmu či pesimizmu.

Vzhľadom na to, že do obsahu pojmu optimizmu patria predstavy o bytí a poznaní, autor pokladá za potrebné hovoriť o ontologickom a gnozeologickom aspekte tohto pojmu. Osobitne zdôrazňuje, že logickým predpokladom pojmu optimizmu je pojem cieľa: „kde niet cieľa, tam nemôže byť ani optimizmus“. (s. 31) Hlbšia analýza obsahu pojmu optimizmus ukazuje, že je to čiastočne aj axiologický pojem, lebo vyjadruje hodnotenie skutočnosti vcelku, ako aj hodnotenie budúcnosti.

Mimoriadnu dôležitosť autor pripisuje etickej stránke nastolenej problematiky. Práve sociálno-etický aspekt odhaľuje podľa neho obsahové jadro a podstatu pojmov optimizmu a pesimizmu, do ktorých sa vždy premietal určitý názor na hodnotu sveta a ľudského života. V knihe sa preto venuje veľká pozornosť zástoju týchto pojmov v štruktúre mravného vedomia. Autor plasticky ukazuje, ako sa v týchto pojmoch odráža vzťah osobnosti k svetu a životu vcelku, t. j. k najširšie-

mu objektu mravných vzťahov. Pojem optimizmu charakterizuje celú sféru mravného vedomia prevažne z aspektu vnútornej nevyhnutnosti a osobného morálneho presvedčenia. V optimizme vystupuje do popredia osobnostná stránka morálneho vedomia. „Optimizmus a pesimizmus v praxi vystupujú ako duchovno-mravné kvality osobnosti. Sú jednotou rozumu, citu a činu.“ (s. 45) V tomto smere sú podnetné autorove úvahy o úzkej súvislosti pojmu optimizmu s pojmom sociálneho pokroku. Optimizmus spája v sebe nielen hodnotenie skutočnosti, ale aj jej prognózovanie.

V ďalšej časti tejto kapitoly autor sústreďuje pozornosť na charakteristiku proletárskeho optimizmu ako princípu marxistického svetonázoru a revolučnej ideológie robotníckej triedy. Odhaľuje sociálno-politický, triedny obsah optimizmu. Dôvodí, že sociálno-politická podstata problému optimizmu sa najostrejšie prejavuje pri riešení aktuálnych otázok súčasnosti, najmä pri analýze najpálčivejšieho problému dneška — problému vojny a mieru.

Druhá kapitola monografie je venovaná rozboru miesta problému optimizmu v historickom vývine spoločenského myslenia vôbec a filozofického myslenia zvlášť. Autor sa v nej snaží predovšetkým dokázať, že v triednej spoločnosti sú dejiny spoločenského myslenia dejinami zápasov optimizmu a pesimizmu ako odrazu boja záujmov nepriateľských tried. Už v dávnej minulosti nachádza zárodoky optimizmu, ktorý je neoddeliteľne spätý s vedomím širokých pracujúcich mas. Sleduje konkrétne prejavy optimizmu a pesimizmu v raných formách spoločenského vedomia, osobitnú pozornosť venuje starogréckej mytológii a antickej filozofii. V období feudalizmu sa optimizmus prejavoval v najrozmanitejších formách ľudovej tvor-

by, v herézach a bol namierený proti vykorisťovaniu a nadvláde náboženskej ideológie. Pokiaľ ide o kresťanstvo, autor sa domnieva, že pre jeho svetonázor nie je charakteristický pesimizmus, ale pseudooptimizmus, ktorý postráda činný, aktívny náboj. V období utvárania kapitalistických vzťahov sa spolu s formovaním nového, buržoázneho ideálu človeka formuje aj buržoázny optimizmus s jeho vierou v silu, účinnosť ľudského konania a politického diania.

V knihe sa ďalej podrobne charakterizuje Leibnizova koncepcia optimizmu ako mechanistického (tzv. statického) optimizmu. Osobitná pozornosť sa venuje zdôvodneniu optimizmu v Kantovej filozofii, v ktorej — ako na to poukazuje zasvätená autorka analýza — boli sformulované skutočne hlboké a plodné myšlienky. Výstižná je charakteristika objektívnych príčin nástupu pesimizmu začiatkom 19. storočia, a to v podobe nálad, názorov a napokon aj ucelených koncepcií pesimizmu, ktorého vedúcim teoretikom sa stal A. Schopenhauer. Meliorizmus, ktorý vzniká v druhej polovici 19. storočia, autor zaraďuje medzi nové formy optimizmu. Nesúhlasí s jeho hodnotením ako druhu optimizmu, ktorý je protikladný marxistickej teórii. Domnieva sa, že pre isté kruhy buržoáznej spoločnosti mal meliorizmus pozitívnu, progresívnu úlohu, bol potenciálnym prechodom niektorých predstaviteľov buržoáznej inteligencie na pozície socializmu. Rozpracúvanie problému optimizmu a pesimizmu v súčasnej buržoáznej filozofii autor sleduje predovšetkým na príkladoch jeho riešenia vo filozofii pragmatizmu a existencializmu.

Osobitne vyčleňuje — hoci jeho charakteristiky sú veľmi torzovité — riešenie problému optimizmu v utopickom socializme a uvádza špeci-

fické črty optimistického svetonázoru ruských revolučných demokratov. Na základe hlbšieho nahliadnutia do dejín spoločenského myslenia na záver tejto kapitoly konštatuje, že predmarxistické teórie optimizmu postrádali vedecké zdôvodnenie, lebo sa neopierali o dialektickomaterialistické chápanie zákonov vývinu prírody, spoločnosti a myslenia. Nebol v nich správne vedecky vysvetlený sám fenomén optimizmu, čo neumožnilo vytvoriť logicky ucelenú koncepciu optimizmu. Marxizmus prekonal tieto nedostatky, odhalil objektívne, spoločensko-historické základy optimizmu, ukázal, z čoho pramení proletársky optimizmus. Analyzujúc proces formovania marxistického optimizmu, autor vyzdvihuje Marxov prínos, spočívajúci predovšetkým v tom, že sa neobmedzil iba na konštatáciu faktu odcudzenia človeka za kapitalizmu, konfliktu medzi podstatou človeka a jeho existenciou, ale odhalil ekonomické a sociálne základy procesu odcudzenia, ukázal konkrétne cesty prekonania odcudzenia a emancipácie osobnosti. Materialistické chápanie dejín poskytlo optimizmu skutočne vedecký a aktívny, činný charakter. Vo viacerých Leninových prácach sa zdôraznila najmä dialektická povaha proletárskeho optimizmu.

V záverečnej kapitole sa autor pokúsil o dôkladnejšiu analýzu štruktúry a prameňov proletárskeho optimizmu. Predovšetkým venoval pozornosť jeho základným štruktúrnym prvkom, ktorými sú kategórie dobra a zla, odhalil podstatu a špecifickosť marxistického chápania dialektiky týchto pojmov. Ďalej sa sústreďoval na otázku hodnoty života, ktorá tvorí neoddeliteľnú súčasť obsahu optimizmu (pesimizmu) a implikuje aj hodnotu ľudskej osobnosti. V tejto súvislosti sa autor dotkol viacerých závažných problémov, napríklad kritéria hodnoty

človeka ako biologickej a spoločenskej bytosti, vzťahu osobnosti a kolektívu, kolektívizmu a individualizmu, napokon otázky smrteľnosti a nesmrteľnosti človeka. Žiaľ, v úvahách o význame riešenia poslednej otázky pre zaujatie optimistického či pesimistického postoja k životu sú aj niektoré tvrdenia (konkrétne na s. 141 a 142), ktoré vyvolávajú pochybnosť o ich oprávnenosti či prijateľnosti. Azda vyplývajú zo skratkovitosti výkladu, alebo sú dôsledkom neujasnenosti z nich plynúcich konzekvencií.

Osobitná pozornosť sa v tejto kapitole venuje otázke zmyslu ľudského života, ktorá je jednou z hlavných v spore medzi optimizmom a pesimizmom. Autor ukazuje, že vedecká odpoveď na túto otázku logicky vyplýva z vedeckého chápania sociálnej podstaty človeka. Analyzuje preto chápanie povahy a podstaty človeka v marxistickej filozofii v konfrontácii s rôznymi nemarxistickými názormi.

Skúmanie problému proletárskeho, socialistického optimizmu autor uzatvára rozborom jeho zdrojov. Zdôrazňuje, že socializmus formuje optimizmus celou svojou skutočnosťou s jej materiálными aj duchovnými stránkami. Optimizmus tu má pevné ekonomické, sociálno-politické a kultúrne základy, ktorých meritórnej charakteristike autor venuje zvláštnu pozornosť. Zdôrazňuje úzku spätosť optimizmu so socialistickým spôsobom života. Optimizmus z neho pramení,

zároveň je jeho charakteristickou črtou, je historickou prednosťou socialistického spôsobu života.

V danej recenzii sme nemohli upozorniť na všetky problémy, ktorými sa kniha zaoberá. Vcelku treba vyzdvihnúť skutočnosť, že sa autor pokúsil o koncepčné riešenie problému optimizmu, že na základe analýzy dialektiky slobody a nevyhnutnosti, dobra a zla nastolil viaceré pálčivé otázky súčasného života, dotýkajúce sa najmä podstaty a kritérií pokroku, možnosti a nevyhnutnosti odvrátenia svetovej jadrovej vojny. Pravda, množstvo nastolených problémov autorovi neumožnilo riešiť ich rovnako hlboko, niektoré iba naznačil, iné nezdôvodnil dostatočne. Historický prehľad (mimochoďom zameraný výhradne na európske spoločenské myslenie a americký pragmatizmus) by si vyžadoval diferencovanejší prístup, napr. pri hodnotení názorov jednotlivých predstaviteľov existencionalizmu alebo kresťanského svetonázoru. Azda aj pre zvolenú štruktúru knihy (zámerne sme sa jej pridŕžali aj v recenzii) sa autor nevyhol istým opakovaniám. Práci by prospelo, keby pri významnejších historických prácach bolo uvedených dátum ich vzniku. Veď kniha nie je určená iba odborníkom, ale aj širšiemu okruhu čitateľov. Svojou aktuálnosťou, zdravou polemickosťou a v neposlednom rade pôvodnosťou znamená nesporný prínos a podnet pre ďalšie bádania.

Raisa Kopsová

K METODOLÓGIÍ SOCIÁLNYCH VIED

M. WEBER: K metodológii sociálnych vied. Pravda, Bratislava 1983, 409 s.

V nakladateľstve Pravda vyšiel reprezenatívny výber z prác nemeckého buržoázneho mysliteľa Maxa Webera (1864—1920). Weber výrazne

ovplyvnil a stále ovplyvňuje buržoáznu reflexiu sociálnej reality. Vo svojich prácach sa zaoberá širokým spektrom problémov z histórie, eko-